

Voltaire

A B C

Zeventien dialogen
uit het Engels vertaald door de heer Huet

Vertaald door Hannie Vermeer-Pardoën

Van Gennep & Amsterdam

INHOUD

<i>Inleiding</i>	7
I Over Grotius, Hobbes en Montesquieu	13
II Over de ziel	33
III Of de mens slecht is, een duivelskind	39
IV Over de natuurwet en weetgierigheid	51
V Over de manieren om je vrijheid te behouden en te verliezen, en over de theocratie	57
VI Over de drie regeringsvormen en over talloze oude dwalingen	65
VII Het moderne Europa is beter dan het oude Europa	71
VIII Over lijfeigenen	77
IX De geknechte geest	83
X Over de godsdienst	89
XI Over het oorlogsrecht	99
XII Over het wetboek der trouweloosheid	111
XIII Over de fundamentele wetten	117
XIV Dat iedere staat onafhankelijk moet zijn	121
XV Over de beste wetgeving	127
XVI Over misbruik van macht	131
XVII Wetenswaardigheden	135
<i>Aantekeningen</i>	151
<i>Verantwoording</i>	159

INHOUD

<i>Inleiding</i>	7
I Over Grotius, Hobbes en Montesquieu	13
II Over de ziel	33
III Of de mens slecht is, een duivelskind	39
IV Over de natuurwet en weetgierigheid	51
V Over de manieren om je vrijheid te behouden en te verliezen, en over de theocratie	57
VI Over de drie regeringsvormen en over talloze oude dwalingen	65
VII Het moderne Europa is beter dan het oude Europa	71
VIII Over lijfeigenen	77
IX De geknechte geest	83
X Over de godsdienst	89
XI Over het oorlogsrecht	99
XII Over het wetboek der trouweloosheid	111
XIII Over de fundamentele wetten	117
XIV Dat iedere staat onafhankelijk moet zijn	121
XV Over de beste wetgeving	127
XVI Over misbruik van macht	131
XVII Wetenswaardigheden	135
<i>Aantekeningen</i>	151
<i>Verantwoording</i>	159

INLEIDING

In 1758 koopt Voltaire het kasteel in Ferney, waar hij het laatste deel van zijn leven zal doorbrengen. Hij ontvangt er een groot aantal gasten uit alle delen van Europa, wat hem de bijnaam ‘de herbergier van Europa’ bezorgt. In 1758 dient zich een oude Engelsman aan die vraagt of hij Voltaire kan spreken. De man ziet er zo haveloos uit dat de bedienden hem wegsturen. Vijf jaar later meldt hij zich echter weer. Hij wil Voltaire spreken over de beste manier om het christelijk bijgeloof de genadeslag toe te brengen. Hij blijkt een interessant man te zijn en Voltaire spreekt uitgebreid met hem. Over de uitkomsten van dat gesprek is niets bekend, evenmin als over de man zelf, van wie wij alleen weten dat hij William Hewett heette, hetgeen op zijn Frans ongeveer wordt uitgesproken als Huet.

Voltaire gebruikt die naam onder andere voor de zogenaamde vertaler van de zogenaamd Engelse tekst van de ABC-dialogen, want zoals gebruikelijk publiceert hij ook dit werk niet onder zijn eigen naam. Die anonimiteit was nuttig, want in geval van nood kon hij altijd ontkennen de schrijver te zijn. Maar ook hier zien we weer duidelijk zijn plezier in het gebruik van maskers, dat zich overigens ook doet gelden in de opvoering van de drie deelnemers aan de gesprekken, A, B en C.

Als Voltaire in 1768 de ABC-dialogen publiceert, is Hewett al enige jaren dood en zelf is hij inmiddels vierenzeventig jaar oud. Het lijkt alsof hij in die jaren steeds weer de balans wil opmaken. Hij neemt vroegere ideeën weer op en diept ze uit. Zoals zo vaak biedt ook hier de dialoogvorm de mogelijkheid om de verschillende denkbeelden helder uiteen te zetten. Toch onderscheiden de gesprekken tussen A, B en C zich op een aantal punten van de meeste vroegere dialogen. Dat komt hoofdzakelijk door het karakter van de gesprekspartners. In vroegere dialogen is een van hen vaak iemand wiens onnozelheid en geborneerdheid de tekst naar de satire trekt. De andere gesprekspartner is dan de spreekbuis van Voltaire. Degenen die in de ABC-dialogen het woord voeren, passen niet in een dergelijk satirisch schema. Zij zijn, zoals een van hen zegt, alle drie redelijke mensen. De schrijver vertelt ons verder niets over hun karakter of levensomstandigheden. Het enige wat we te weten komen, is dat A een Engelsman is, B een Hollander, dat C onder de vijfenveertigste breedtegraad woont en dat hij rijk is. Zijn voorkeur voor de aristocratische regeringsvorm in Venetië doet vermoeden dat hij Venetiaan is. Het zijn slechts weinige gegevens, maar ze zijn van essentieel belang, want hun opvattingen zijn kenmerkend voor hun nationaliteit.

Men kent Voltaires voorkeur voor de Engelse staatsvorm, voor de aldaar heersende vrijheid. De ideeën van A komen dan ook meestal overeen met die van Voltaire. Toch zou het niet juist zijn om van A de enige tolk van Voltaires opvattingen te maken, want ook tijdens zijn verblijf in Holland was Voltaire onder de indruk van de drang naar vrijheid. De misschien wat radicale opvattingen van de republikein B zijn in wezen toch ook verwant aan een bepaalde kijk van

Voltaire op de vraagstukken van zijn tijd. C komt nog het dichtst bij de figuur van de leerling, maar hij is geen onnozele leerling. Hij moet overtuigd worden, want als een wat conservatieve katholiek uit het zuiden van Europa schrikt hij soms van de progressieve opvattingen van de twee anderen. Hij blijft echter altijd bereid om over die opvattingen na te denken. Zijn aarzelingen komen ook niet voort uit geborneerdheid, maar zijn meestal te herleiden tot de aarzelingen van Voltaire zelf. Ook Voltaire zet af en toe een rem op een al te ver doorgeschoten progressiviteit, ook voor hem schuilt er in conservatisme soms een zekere redelijkheid. Zo gezien vinden we Voltaire terug in alle drie de personages, en het is wellicht alleen de lengte van de replieken die laat zien welk aspect van zijn complexe gedachtewereld de meeste nadruk krijgt.

Het feit dat we te doen hebben met redelijke mensen en geen karikaturen, wil nog niet zeggen dat er in deze dialogen geen plaats zou zijn voor satire of spot. De ABC-dialogen hebben weliswaar een geheel eigen register, maar de toon is zeer gevarieerd en gaat van serieus naar satirisch, van emotioneel naar ironisch. De stijl is zoals gewoonlijk helder, bijtend soms en altijd raak.

Zoals gezegd voelt Voltaire in de laatste tien jaar van zijn leven de behoefte om zijn ideeën nog eens op een rijtje te zetten en uit te diepen. In de ABC-dialogen zijn het zijn ideeën over de inrichting van de staat, over het recht en de wetten in samenhang met de godsdienst, de filosofie en de moraal.

De eerste dialoog is een soort inleiding en bestudeert drie grote denkers op het gebied van de staatsinrichting, het recht en de wetgeving: de Engelsman Hobbes, de Nederlander

Grotius en de Fransman Montesquieu. Over Grotius, bij ons beter bekend als Hugo de Groot, en Hobbes wordt tamelijk summier gesproken, maar Montesquieu wordt uitgebreid becommentarieerd. Critici van Voltaire verklaren diens vele aanmerkingen op *L'Esprit des lois* uit een zekere jaloezie, maar dat is wel erg simplistisch. Het is waar dat Voltaire en Montesquieu twee persoonlijkheden waren die elkaar niet erg lagen, maar Voltaires kritiek op een aantal aspecten van *L'Esprit des lois* snijdt wel degelijk hout. Bovendien gaat hij uit van een positief oordeel: het is een boek dat door iedereen gelezen moet worden, want het verdedigt de vrijheid van de mens en zijn natuurlijke rechten. Het zal bewaard blijven voor het nageslacht en men zal het blijven bewonderen. Hij mist er echter essentiële dingen in en hij had gehoopt dat een zo belangrijk boek ook een volmaakt boek zou zijn.

In deze dialoog is vooral B aan het woord. A en C zijn het met hem eens en vullen hem aan. De conclusie van deze dialoog is dat het vele lezen weliswaar niet veel heeft opgeleverd als het gaat om de kennis van de oorsprong der dingen, maar dat het weinige dat zij weten toch de moeite waard is om daar onbevooroordeeld over te discussiëren.

Om de problemen van recht en staatsinrichting beter te kunnen behandelen is het nodig dat zij zich rekenschap geven van enkele essentialia omtrent de mens zelf. In de volgende dialogen komen daarom eerst kwesties ter sprake als het bestaan van de ziel en de aard van de mens: is hij in wezen slecht of valt dat wel mee? Vandaar komen zij vanzelf op de vraag naar de wetten, de natuurwet en de vrijheid. Welke regeringsvorm is de beste: de monarchie, de aristocratie of de republiek? Is Europa er in de moderne tijd beter aan toe dan in de Oudheid? Wat te denken van de slavernij? Mag

men openlijk kritiek leveren op de godsdienst en de regering van zijn land? Bestaat er zoiets als oorlogsrecht? Zijn er fundamentele wetten die overal gelijk zijn, dus niet afhankelijk van klimaat of tradities? Wat moeten we denken van het vele misbruik van macht, van het falen van de natuur? A blijft optimistisch: het bijgeloof ontketent stormen, de filosofie brengt die tot bedaren.

De laatste dialoog, de zeventiende, handelt over een aantal kwesties die te maken hebben met het ontstaan van het heelal en de vraag of de materie eeuwig is. Dan komt het probleem van de scheppende kracht weer ter tafel. C vraagt of het niet mogelijk zou zijn dat alles zijn oorsprong vindt in de beweging van de atomen, zoals Epicurus leerde, maar A is overtuigd van het bestaan van een scheppende Intelligentie.

Tot besluit vraagt B aan A of deze wel zo zeker is van al zijn theorieën. A antwoordt dat hij nooit ergens zeker van is, dat hij de ene dag wel eens totaal anders over iets kan denken dan de dag ervoor of de dag erna. Het enige waar hij vast van overtuigd is, is het bestaan van God. Of het een straffende en belonende God is staat niet vast, maar dat is een nuttig geloof waar men beter niet aan kan tornen.

De conclusie is, net als in *Candide* en in zo veel andere teksten van Voltaire: laten we God aanbidden en rechtvaardig zijn. Laat ieder vrij zijn te denken zoals hij wil. Het lijkt misschien een wat gemakkelijke conclusie, maar de drie gesprekspartners hebben deze schijnbaar eenvoudige conclusie pas kunnen trekken na diepgaande gesprekken over complexe onderwerpen, zoals Candide de zijne pas kon trekken na alle ervaringen van zijn avontuurlijke reizen.

I

OVER GROTIUS, HOBBS EN MONTESQUIEU

A ~ Nou, u hebt Grotius, Hobbes en Montesquieu gelezen: wat vindt u van deze drie beroemde mannen?

B ~ Grotius vond ik dikwijls heel slaapverwekkend, maar hij is erg geleerd; hij lijkt de rede en de deugd op prijs te stellen, maar rede en deugd maken niet veel indruk als je je erbij verveelt; ik heb bovendien de indruk dat hij heel slecht argumenteert. Montesquieu geeft blijk van veel fantasie bij onderwerpen die soms alleen om een juiste beoordeling leken te vragen: hij vergist zich te vaak waar het gaat om feiten, maar ik geloof dat hij soms ook denkfouten maakt. Hobbes is heel weerbarstig, net als zijn stijl, maar ik ben bang dat zijn weerbarstigheid dikwijls te maken heeft met de waarheid. Kortom, Grotius is een echte schoolmeester, Hobbes is een trieste filosoof en Montesquieu is een menslievende intellectueel.

C ~ Daar ben ik het helemaal mee eens. Het leven is te kort en er is te veel te doen om bij Grotius te gaan lezen dat wreedheid, bedrog en onrecht volgens Tertullianus onlosmakelijk verbonden zijn met de oorlog; dat Carneades¹ zowel het onware als het ware verdedigde; dat Horatius

in een satire heeft gezegd: ‘De natuur kent geen verschil tussen recht en onrecht’; dat volgens Plutarchus kinderen medelijden kennen; dat Chrysippus² heeft gezegd: ‘Het recht komt van Jupiter’; dat als men Florentinus mag geloven, de natuur een soort verwantschap tussen de mensen heeft geschapen; dat Carneades heeft gezegd dat het recht zijn oorsprong vindt in het nut.³

Ik geef toe dat Grotius mij veel genoeg doet als hij, al in het eerste hoofdstuk van zijn eerste boek, zegt dat de wet van de joden niet bindend was voor buitenlanders. Ik denk met hem dat Alexander en Aristoteles niet veroordeeld zijn, omdat zij hun voorhuid hebben behouden en de sabbat niet hebben aangewend om niets uit te voeren. Brave theologen zijn met hun gebruikelijke dwaasheid tegen hem in het geweer gekomen, maar ik die God zij dank geen theoloog ben, vind Grotius een beste kerel.

Ik geef toe dat hij niet weet waar hij het over heeft, als hij beweert dat de joden de besnijdenis hadden doorgegeven aan de andere volken. Tegenwoordig wordt algemeen aangenomen dat die kleine horde uit Judea al haar malle gewoonten had overgenomen van de machtige volken uit de omtrek; maar wat heeft de besnijdenis van doen met het recht van oorlog en vrede?

A ~ U hebt gelijk: de compilaties van Grotius verdienen niet de eerbied die de mensen daar in hun onwetendheid voor hebben gehad. De gedachten aanhalen van schrijvers uit de Oudheid die het voor en het tegen hebben genoemd, dat staat niet gelijk aan zelf denken. Zo vergist hij zich ook schromelijk in zijn boek *De waarheid van het christendom*, waarin hij de christelijke auteurs overschrijft die hebben

beweerd dat hun voorgangers de joden de leermeesters van alle volken zijn geweest, terwijl dat kleine joodse volk zelf nooit die onbeschaamde pretentie heeft gehad; terwijl het, opgesloten als het was tussen de rotsen van Palestina en verstrikt in zijn onwetendheid, nog niet eens de onsterfelijkheid van de ziel erkende, waarin al zijn burens wel geloofden.

Zo levert hij bewijzen voor het christendom door Hystaspes⁴ aan te halen en de Sibillen en het avontuur van de walvis die Jonas opslokte, en met een passage van Lycophron.⁵ Betweterigheid en een juist inzicht verdragen elkaar niet.

Montesquieu is niet betweterig; wat vindt u van zijn *Geest der wetten*?

B ~ Dat heb ik met plezier gelezen, want er staan veel geestigheden in, veel ware, gewaagde en krachtige uitspraken, en hele hoofdstukken die niet onderdoen voor *De brieven uit Perzië*: hoofdstuk xxviii van boek xix is een weergave van uw Engeland, geschilderd in de stijl van Paolo Veronese; ik zie daarin schitterende kleuren en een bekwame penseelvoering, en wat foutjes in de aankleding. De schildering van de Inquisitie en van de zwarte slaven haalt het niet bij het werk van Callot. Overal bestrijdt hij het despotisme; bankiers zijn bij hem afschuwelijke lieden, hovelingen zijn verachtelijk, monniken belachelijk; dus alles wat geen monnik en geen bankier is, geen functie bekleedt op het ministerie en dat ook niet ambieert, vond het prachtig, vooral in Frankrijk.

Ik vind het jammer dat dit boek een doolhof is zonder de draad van Ariadne, en dat elke methode eraan ontbreekt. Het verbaast mij nog meer dat een man die over de wetten schrijft, in zijn voorwoord zegt dat men geen geestige opmerkingen

in zijn werk zal aantreffen; en nog merkwaardiger is het dat zijn boek een verzameling van geestige opmerkingen is. Het is een Michel Montaigne in de persoon van een wetgever: hij kwam dan ook uit de streek van Montaigne.

Ik kan het niet helpen dat ik moet lachen als ik meer dan honderd capita doorblader waar nog geen twaalf regels in staan, en verscheidene die maar uit twee regels bestaan. Het lijkt wel of de schrijver zich over uiterst serieuze onderwerpen met zijn lezer heeft willen vermaken.

Men heeft moeite zijn werk serieus te nemen als hij, na eerst de Griekse en Romeinse wetten te hebben aangehaald, het gaat hebben over die van Bantam, Cochinchina, Tonkin, Atsjin, Borneo, Jakatra en Formosa, alsof hij waarheidsgetrouwe studies bezit over het bestuur van al die landen. Al te vaak vermengt hij het ware met het onware: in de natuurkunde, in de moraal en in de geschiedenis. Hij zegt, in navolging van Pufendorf,⁶ dat er ten tijde van Karel IX twintig miljoen mensen in Frankrijk woonden. Pufendorf gaat zelfs tot negenentwintig miljoen: hij deed er maar een gooi naar. Er was in Frankrijk nooit een volkstelling geweest; men was in die tijd nog te weinig op de hoogte om ook maar te vermoeden dat men het aantal inwoners zou kunnen schatten door af te gaan op het aantal geboorten en sterfgevallen. Frankrijk was in die tijd nog niet in het bezit van Lotharingen, Elzas, Franche-Comté, Roussillon, Artois, Cambrésis en de helft van Vlaanderen; en nu het al die gewesten wel bezit, is het bewezen dat het, volgens de telling van het aantal huishoudens die in 1751 tamelijk nauwkeurig is uitgevoerd, op zijn hoogst slechts twintig miljoen zielen telt.

Dezelfde schrijver verzekert op gezag van Chardin⁷ dat in Perzië alleen het riviertje de Cyrus bevaarbaar is. Die

stomme fout heeft Chardin niet gemaakt. Hij zegt in deel II, hoofdstuk I dat er in het binnenland van het rijk geen rivier is waarop gevaren kan worden; maar als men de Eufraat, de Tigris en de Indus even buiten beschouwing laat, worden alle grensprovincies bevlloed door rivieren die bijdragen tot de bevordering van de handel en de vruchtbaarheid van het land: de Zayandeh Rud stroomt door Isfahan; de Agi mondt uit in de Koera, enzovoorts. En dan, wat is het verband tussen de geest der wetten en de rivieren in Perzië?

De reden die hij noemt voor de vestiging van de grote rijken in Azië en voor de grote hoeveelheid kleine mogendheden in Europa, lijken even onjuist als wat hij zegt over de rivieren in Perzië. 'In Europa,' zegt hij, 'hebben grote rijken nooit kunnen standhouden.' Het Romeinse rijk heeft evenwel meer dan vijfhonderd jaar standgehouden. 'En die grote rijken,' zo vervolgt hij, 'hebben zo lang kunnen bestaan door het feit dat er in Azië uitgestrekte vlakten zijn.' Hij heeft er niet aan gedacht dat Perzië doorsneden wordt door bergketens; hij vergeet het Kaukasusgebergte, het Taurusgebergte, de berg Ararat, het Imausgebergte en het Sarongebergte, waarvan de uitlopers heel Azië doorsnijden. Men moet geen oorzaken noemen van dingen die niet bestaan, en van dingen die wel bestaan, moet men geen onjuiste oorzaken noemen.

Zijn bewering als zou het klimaat van invloed zijn op de godsdienst, heeft hij overgenomen van Chardin, maar dat maakt die bewering er niet juister om; de mohammedaanse godsdienst, die ontstaan is in het dorre, hete gebied rond Mekka, bloeit nu in de fraaie landschappen van Klein-Azië, Syrië, Egypte, Thracië, Mysië, Noord-Afrika, Servië, Bosnië, Dalmatië, Epirus en Griekenland; het is de heersende gods-

dienst in Spanje geweest, en het heeft niet veel gescheeld of hij had zich zelfs tot Rome uitgebreid. De christelijke godsdienst is ontstaan in het steenachtige gebied rond Jeruzalem en in het land van de lepralijders, waar het eten van varkensvlees haast dodelijk is en bij de wet verboden. Jezus heeft nooit varkensvlees gegeten, maar bij de christenen wordt het wel gegeten: hun godsdienst is tegenwoordig de voornaamste godsdienst in modderige gebieden waar alleen maar varkensvlees wordt gegeten, zoals in Westfalen. Het eind is ervan zoek als je dit soort vergissingen zou willen bestuderen, want het boek wemelt ervan.

Voor een beetje ontwikkelde lezer is het ook heel moeilijk te verteren dat de citaten praktisch overal onjuist zijn: wat hij voor zijn geheugen houdt, is bijna altijd zijn fantasie.

Hij beweert dat in het aan kardinaal de Richelieu toegeschreven *Testament* wordt gezegd dat, als er bij een volk een arm maar fatsoenlijk man is, men die niet in dienst moet nemen, wat dan weer bewijst dat deugd niet de motor van de monarchie is.⁸

Dat ellendige *Testament* dat ten onrechte aan kardinaal de Richelieu wordt toegeschreven, zegt precies het tegengestelde. In hoofdstuk iv staat letterlijk: 'Men kan zonder meer zeggen dat van twee mensen die even deugdzaam zijn, degene wiens zaken het beste lopen te verkiezen is boven de ander, omdat het als een paal boven water staat dat een arme magistraat wel heel stevig in zijn schoenen moet staan, wil hij niet zo af en toe zwichten voor overwegingen van eigenbelang. De ervaring leert ons dan ook dat rijke lieden minder vatbaar zijn voor corruptie dan de rest, en dat armoede een officier dwingt om zorgvuldig om te gaan met de opbrengst van een plundering.'

Montesquieu, dat moet gezegd worden, citeert de Griekse schrijvers niet nauwkeuriger dan de Franse; hij laat hen dikwijls precies het tegengestelde zeggen van wat ze werkelijk hebben gezegd.

Sprekend over de leefomstandigheden van de vrouw onder de verschillende regeringen, of liever met de belofte om daarover te spreken, stelt hij dat bij de Grieken de liefde slechts voorkwam in de vorm die men niet durft te benoemen.⁹ Hij aarzelt niet om zich te beroepen op Plutarchus zelf: hij laat Plutarchus zeggen dat bij echte liefde vrouwen geen enkele rol spelen. Hij vergeet even dat Plutarchus het woord geeft aan verschillende gesprekspartners: er is een Protogenes die voortdurend tekeergaat tegen de vrouw, maar Daphneus neemt het voor haar op; Plutarchus staat aan de kant van Daphneus; hij spreekt een heel mooie lofrede uit op de hemelse liefde en op de liefde tussen man en vrouw; hij eindigt met een aantal voorbeelden van de trouw en de moed van vrouwen. En juist in deze dialoog staat het verhaal van Camma¹⁰ en dat van Eponina,¹¹ de vrouw van Sabinus, wier deugden onderwerp van een aantal toneelstukken zijn geworden.

Kortom, het is duidelijk dat Montesquieu in *De geest der wetten* de geest van Griekenland heeft belasterd door een verwijt dat door Plutarchus wordt ontkracht aan te zien voor een wet die door Plutarchus wordt aanbevolen.

‘De kadi’s hebben beweerd dat de Grote Heer niet verplicht was zijn woord te houden of zijn eed gestand te doen, als hij daardoor zijn gezag zou ondermijnen.’¹² Ricaut,¹³ die hier wordt geciteerd, zegt alleen op pagina 18 van de Amsterdamse uitgave van 1671: ‘er zijn zelfs van die mensen die beweren dat de Grote Heer zijn onder ede gedane beloften

niet hoeft na te komen, als hij om dat te doen paal en perk moet stellen aan zijn gezag’.

Dat is een heel vage uitspraak. De sultan van de Turken kan alleen zijn onderdanen of de naburige mogendheden iets beloven. Als het beloften zijn aan zijn onderdanen, komt er geen eed aan te pas; als het vredesverdragen zijn, moet hij zich eraan houden, net als de andere vorsten, of hij moet oorlog gaan voeren. De koran zegt nergens dat men zijn eed mag breken en op talloze plaatsen juist dat men zijn eed gestand moet doen. Het is mogelijk dat de Grote Turk, als hij een onrechtvaardige oorlog wil beginnen, wat bijna alle oorlogen zijn, een raad voor het geweten bijeenroept, zoals verscheidene christelijke vorsten hebben gedaan, teneinde naar eer en geweten kwaad te kunnen doen; het kan zijn dat een aantal mohammedaanse theologen de katholieke theologen hebben nagevolgd, die hebben gezegd dat men zijn woord niet hoefde te houden ten overstaan van ongelovigen en ketters; maar dan valt nog te bezien of die jurisprudentie ook bij de Turken van kracht is.

De schrijver van *De geest der wetten* noemt dit zogenaamde besluit van de kadi's als een bewijs voor het despotisme van de sultan; het lijkt daarentegen eerder een bewijs van het feit dat de sultan onderworpen is aan de wetten, aangezien hij theologen zou moeten raadplegen om zich boven de wet te kunnen stellen. Wij zijn burens van de Turken, maar wij kennen hen niet. Graaf de Marsigli, die zo lang te midden van hen heeft geleefd, zegt dat geen enkele schrijver werkelijk inzicht heeft gegeven, noch in hun rijk, noch in hun wetten. Wij hebben zelfs geen enkele behoorlijke vertaling van de koran gehad, vóór die welke de Engelsman Sale ons in 1734 heeft bezorgd. Bijna alles wat er gezegd is over hun godsdienst

en hun jurisprudentie is onjuist, en de negatieve conclusies die daar dagelijks uit worden getrokken zijn te weinig onderbouwd. Als men een studie maakt van de wetten, moet men alleen gewag maken van wetten die als zodanig zijn erkend.

‘Alle mindere handel was bij de Grieken een schande.’¹⁴ Ik weet niet wat Montesquieu bedoelt met ‘mindere handel’, maar ik weet wel dat in Athene alle burgers handel dreven, dat Plato olie verkocht en dat de vader van de demagoog Demosthenes ijzerhandelaar was. De meeste arbeiders waren buitenlanders of slaven: het is voor ons van belang om op te merken dat handel in de Griekse republiek niet onverenigbaar was met het bekleden van hoge ambten, behalve bij de Spartanen, die helemaal geen handel dreven.

‘Ik heb dikwijls,’ zegt hij, ‘de verblindheid van de raad van Frans I horen betreuren, omdat die Christoffel Columbus afwees toen hij voorstelde naar Indië te varen.’¹⁵ Let wel, toen Columbus Amerika ontdekte, was Frans I nog niet geboren.

En nu we het toch over de handel hebben, laten we dan meteen onze aandacht even bepalen bij het feit dat de schrijver een verordening van de Spaanse raad veroordeelt, waarbij het werd verboden om goud en zilver als verguldsel te gebruiken. ‘Een dergelijke verordening,’ zegt hij, ‘zou net zo iets zijn als wanneer de Staten van Holland het gebruik van kaneel zouden verbieden.’¹⁶ Hij vergeet dat de Spanjaarden, die geen textielfabrieken hebben, hun galons en hun stoffen in het buitenland zouden hebben gekocht en dat de Hollanders geen kaneel konden kopen. Wat in Spanje heel verstandig was, zou in Holland heel dwaas zijn geweest.

‘Als een koning zijn stem zou uitbrengen in strafprocessen, zou hij het mooiste kenmerk van de soevereiniteit verliezen,

namelijk het recht om gratie te verlenen. Het zou onzinnig zijn als hij een oordeel zou uitspreken en dat weer teniet zou doen. Hij zou zichzelf niet willen tegenspreken. Bovendien zou dat alle mensen in verwarring brengen: men zou niet meer weten of iemand werd vrijgesproken of gratie kreeg.¹⁷

Dat zit er allemaal totaal naast. Wie kan een vorst verhinderen om gratie te verlenen na zelf een van de rechters te zijn geweest? Waarom zou men met zichzelf in tegenspraak zijn, als men veroordeelt volgens de wet en uit barmhartigheid vergeving schenkt? In welk opzicht zouden de mensen in verwarring gebracht worden? Waarom zou men niet begrijpen dat de koning iemand openlijk gratie heeft verleend na hem eerst te hebben veroordeeld?

Toen de koning in 1458 tijdens het proces tegen de hertog van Alençon, een pair de France, het hoge gerechtshof vroeg of hij het recht had om de rechtzaak tegen een pair de France bij te wonen, was het antwoord dat koningen van Frankrijk volgens de registers niet alleen dat recht hadden, maar dat het zelfs noodzakelijk was dat zij in hun hoedanigheid van eerste pair bij zo'n rechtzaak aanwezig waren.

Dat gebruik bestaat in Engeland nog steeds. De koningen sturen in zo'n geval een grote *steward*, die gemachtigd is hen te vertegenwoordigen. De keizer kan de berechting van een rijksvorst bijwonen. Het is ongetwijfeld veel beter dat een vorst geen strafzaken bijwoont: de mensen zijn te zwak en te laf, alleen de adem van de vorst zou de balans al doen doorslaan.

‘Om de vrijheid te bevorderen hebben de Engelsen alle intermediaire lichamen in hun monarchie afgeschaft.’¹⁸

Dat het tegengestelde waar is, wordt door ieder erkend. Ze hebben van het Lagerhuis een intermediair lichaam gemaakt

dat een tegenwicht vormt voor de macht van het Hogerhuis. Ze hebben alleen de macht van de Kerk onderuitgehaald, want de Kerk moet een gemeenschap van gebed zijn die sticht en vermaant, maar zij mag geen macht hebben.

‘Het is niet voldoende dat er in een monarchie intermediaire lichamen zijn, er moet ook een plek zijn waar de wetten worden bewaard... Het feit dat de adel van nature onwetend en slordig is, dat zij het burgerlijk bestuur veronachtzaamt, maakt een instantie noodzakelijk die de wetten voortdurend tevoorschijn haalt uit het stof waaronder zij zijn bedolven.’¹⁹

Die bewaarplaats voor de wetten bevindt zich echter in het keizerrijk bij de landdag van Regensburg en wordt beheerd door de vorsten; in Engeland vindt men die bewaarplaats in het Hogerhuis; in Zweden in de uit edelen bestaande senaat, en tenslotte brengt Catharina II die in haar nieuwe wetboek, het beste van alle wetboeken, weer terug bij de senaat, die bestaat uit de groten van het rijk.

Moet er geen onderscheid worden gemaakt tussen het internationale recht en het burgerlijk recht? Moeten de internationale wetten niet gehandhaafd worden door de voornaamste bestuurders van de Staat? De wetten van het mijn en dijn, het strafrecht, hoeven slechts goed te zijn opgesteld en gepubliceerd, het depot moet bij de boekhandel berusten. De rechters moeten zich aan die wetten houden; en als het slechte wetten zijn, wat heel dikwijls voorkomt, moeten die rechters bij de hoogste instantie protesteren en eisen dat ze worden veranderd.

Dezelfde schrijver beweert dat in Tonkin alle magistraten en de voornaamste officieren eunuchen zijn, en dat bij de lama's de wet vrouwen toestaat meer dan één echtgenoot te

hebben.²⁰ Als die fabeltjes waar zouden zijn, wat zou daarvan dan de consequentie zijn? Zouden onze magistraten dan eunuch willen zijn en bij mevrouw hun echtgenote pas op de vierde of de vijfde plaats willen komen?

Waarom zou men zijn tijd verdoen met zich te vergissen over de zogenaamde vloten van Salomo, die van Esjon-Geber²¹ naar Afrika werden gestuurd, en over de hersenschimmige reizen vanaf de Rode Zee tot aan de Golf van Biskaje, en over de aan een nog grotere fantasie ontsproten rijkdommen van Sofala?²² Wat is het verband tussen al die op vergissingen berustende uitweidingen en *De geest der wetten*?

Ik verwachtte te zien hoe de hele jurisprudentie van het oude Romeinse recht werd veranderd door de decretalen; met behulp van welke wetten Karel de Grote zijn rijk bestuurde en hoe dat rijk ten onder ging aan de anarchie van de feodale regering; hoe Gregorius VII en zijn opvolgers met list en vermetelheid de wetten van het rijk en de grote leengoederen onder de vissersring verpulverden; welke aardschokken er nodig zijn geweest om de pauselijke wetgeving teniet te doen; ik hoopte de oorsprong te zien van de balijen die vanaf de Ottonen vrijwel overal de rechtspraak in handen hadden, en die van de tribunalen die *parlementen* werden genoemd of *hoorzittingen* of *koningsbanken* of *hoge gerechtshoven*; ik wilde de geschiedenis vernemen van de wetten waaronder onze voorvaderen en hun kinderen hebben geleefd, de motieven waarom ze werden ingesteld, veronachtzaamd, tenietgedaan of vernieuwd: ik vond, helaas, dikwijls alleen maar geestigheden, spot, fantasie en vergissingen.

Waarom handhaafden de Galliërs, die door de Romeinen waren geknecht en beroofd, nog steeds de Romeinse wetten toen zij door een horde Franken opnieuw werden

onderworpen en bestolen? Wat waren precies de wetten en gewoonten van die nieuwe rovers?

Welke rechten eisten de Gallische bisschoppen op, toen de Franken heer en meester waren? Namen zij niet af en toe ook deel aan het bestuur, voordat de rebel Pepijn hun een plaats toekende in het hoge gerechtshof van het land?

Bestonden er vóór Karel de Grote erfelijke leengoederen? Tal van vragen dringen zich op. Montesquieu lost er niet één op.

Wat was dat voor een afschuwelijk tribunaal dat door Karel de Grote in Westfalen werd ingesteld? Een bloedraad die *veemgericht* werd genoemd, een tribunaal dat nog gruwelijker was dan de Inquisitie en dat was samengesteld uit onbekende rechters die enkel en alleen op gezag van hun spionnen mensen ter dood veroordeelden, terwijl de jongste raadsman van dit kleine college van moordenaars als beul moest fungeren! Wat drommels! Montesquieu heeft het over de wetten van Bantam, maar de wetten van Karel de Grote kent hij niet, en hij houdt hem voor een groot wetgever!

Ik zocht een gids op deze moeilijk begaanbare weg; ik heb een reisgenoot gevonden die niet veel wijzer was dan ikzelf; ik heb de geest van de schrijver geproefd, en daarvan is hij rijk voorzien, maar zelden trof ik de geest der wetten; hij huppelt meer dan dat hij loopt; hij schittert wel, maar hij geeft weinig licht; soms is zijn oordeel meer een satire; het ware te wensen dat zo'n groot genie altijd meer had getracht de mensen inzicht te verschaffen dan indruk op hen te maken.

Dit boek vol gebreken staat ook vol prachtige passages, die men op een walgelijke manier heeft gekopieerd. Om kort te gaan, fanatici hebben het door het slijk gehaald juist in

die gedeelten waarvoor het mensdom het meest dankbaar zou moeten zijn.

Ondanks zijn gebreken moet dit boek de mensen altijd dierbaar blijven, want de schrijver zegt eerlijk wat hij denkt, terwijl de meeste schrijvers in zijn land, te beginnen bij de grote Bossuet, heel dikwijls iets anders hebben gezegd dan wat ze werkelijk dachten. Hij heeft de mensen er overal aan herinnerd dat zij vrij zijn, hij wijst op de rechten van de menselijke natuur, die in het grootste deel van de wereld verloren zijn gegaan; hij strijdt tegen bijgeloof en hij wekt op tot zedelijk besef.

Ik moet u toch ook nog zeggen hoe jammer ik het vind dat een boek dat zo nuttig had kunnen zijn, uitgaat van een denkbeeldig onderscheid. 'Deugdzaamheid,' zegt hij, 'is het grondbeginsel voor een republiek, eergevoel is dat voor een monarchie.'²³ Maar er is beslist nog nooit uit deugdzaamheid een republiek gesticht. Het belang van het volk kwam in botsing met de overheersing door één enkele persoon; de begeerte naar bezit en de ambitie van elk individu hebben ambitie en roofzucht afgeremd. De trots van elke burger heeft de trots van zijn buurman in toom gehouden. Niemand wilde slaaf zijn van de grillen van een ander. Dat heeft de republiek doen ontstaan en dat houdt haar in stand. Het is dwaas te denken dat een Grauwbunderlander deugdzamer zou zijn dan een Spanjaard.

Dat eergevoel alleen het grondbeginsel is voor een monarchie, is al evenmin een erg realistisch denkbeeld, en onbewust laat hij dat zelf ook goed zien. 'Het kenmerkende van eergevoel,' zegt hij in hoofdstuk VII van boek III, 'is dat men vraagt om privileges en onderscheidingen. Het behoort dus uit de aard van de zaak thuis in de monarchie.' Zeker

is dat men in de Romeinse republiek, ook uit de aard van de zaak, om het pretorschap, het consulaat, toejuichingen en triomftochten vroeg: dat zijn privileges en onderscheidingen die ruimschoots opwegen tegen de titels die in een monarchie dikwijls worden gekocht en waarvan de prijs vastligt. Er is nog een andere grondgedachte in zijn boek, die ik niet minder mank vind gaan, namelijk de verdeling van regeringsvormen in republikeinse, monarchistische en despotische regeringen.²⁴

Onze schrijvers zijn zo vrij geweest (en ik weet werkelijk niet waarom) om de vorsten van Azië en Afrika despoten te noemen: vroeger verstond men onder despoot een kleine Europese vorst, een vazal van de Turken, een vazal die afgezet kon worden, een soort gekroonde slaaf die heerste over andere slaven. Dat woord despoot had oorspronkelijk bij de Grieken de betekenis van heer des huizes en hoofd van het gezin. Wij delen die titel tegenwoordig gul uit aan de keizer van Marokko, de Grote Turk, de paus en de keizer van China. Montesquieu geeft in het begin van hoofdstuk I van boek II de volgende definitie van de regering van een despoot: 'één enkel man dwingt alles zonder wet en zonder regels naar zijn wil en naar zijn gril'.

Welnu, het is beslist niet waar dat er zo'n regering zou bestaan, en het lijkt mij ook beslist niet juist dat die zou kunnen bestaan. De koran en de goedgekeurde commentaren vormen de wetten van de moslims: alle koningen die deze godsdienst aanhangen, zweren op de koran dat zij de wetten in acht zullen nemen. De oude legerkorpsen en de handhavers van de wet genieten geweldige privileges en als de sultans inbreuk wilden maken op die privileges, zijn ze altijd gewurgd of op zijn minst afgezet.